

INGLIZ VA O‘ZBEK MAQOLLARIDA MILLIY MENTALITETNING PAREMIOLOGIK TALQINI: SEMANTIKA, PRAGMATIKA VA TARJIMA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20201307>

Ilmiy rahbar

p.f.f.d., PhD, dotsent X. Sh. Saidov

Ilmiy xodim, BuxIU magistranti

Hamidova Gulchehra

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek maqollari milliy mentalitetni ifodalovchi paremiologik birliklar sifatida tadqiq etiladi. Asosiy e‘tibor maqollarning semantik tuzilishi, pragmatik vazifasi va tarjimadagi moslik darajalariga qaratildi. Maqollar xalq dunyoqarashining tayyor qolipi emas, balki tarixiy tajriba va ijtimoiy bahoning ixcham shakli sifatida talqin qilindi. Ingliz maqollarida individual mas‘uliyat, ehtiyotkorlik, shaxsiy hudud, vaqt tejamkorligi va natijadorlik ohangi kuchliroq. O‘zbek maqollarida jamoaviylik, oila, ota-ona hurmati, mehmondo‘stlik, sabr, andisha va nutq odobi kengroq semantik maydon yaratadi. Maqola qiyosiy-semantik, lingvokulturologik va tarjimashunoslik metodlariga tayangan holda yozildi.*

Kalit so‘zlar: *milliy mentalitet, maqol, ingliz maqollari, o‘zbek maqollari, paremiologiya, pragmatika, semantika, tarjima, lingvomadaniyat*

ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛЬТАТА В АНГЛИЙСКИХ И УЗБЕКСКИХ ПОСЛОВИЩАХ: СЕМАНТИКА, ПРАГМАТИКА И ПЕРЕВОД

Аннотация: В данной статье английские и узбекские пословицы исследуются как паремиологические единицы, выражающие национальный менталитет. Основное внимание было уделено семантической структуре пословиц, их прагматической функции и степени соответствия при переводе. Пословицы интерпретировались не как готовый шаблон народного мировоззрения, а как компактная форма исторического опыта и социальной оценки. В английских пословицах сильнее оттенок индивидуальной ответственности, осторожности, личного пространства, экономии времени и результативности. В узбекских пословицах общность, семья, уважение к родителям, гостеприимство, терпение, учтивость и речевой этикет создают более широкое семантическое поле. Статья написана на основе сравнительно-семантических, лингвокультурологических и переводоведческих методов.

Ключевые слова: национальный менталитет, пословица, английские пословицы, узбекские пословицы, паремиология, прагматика, семантика, перевод, лингвокультура

PAREMIOLOGICAL INTERPRETATION OF NATIONAL MENTALITY IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS: SEMANTICS, PRAGMATICS, AND TRANSLATION

Abstract: *This article examines English and Uzbek proverbs as paremiological units expressing national mentality. The main attention was paid to the semantic structure of proverbs, their pragmatic function, and the degree of correspondence in translation. Proverbs were interpreted not as a ready-made template of the people's worldview, but as a compact form of historical experience and social evaluation. In English proverbs, the nuance of individual responsibility, caution, personal space, time saving, and effectiveness is stronger. In Uzbek proverbs, community, family, respect for parents, hospitality, patience, politeness, and speech etiquette create a wider semantic field. The article is written based on comparative-semantic, linguoculturological, and translation studies methods.*

Keywords: *national mentality, proverb, English proverbs, Uzbek proverbs, paremiology, pragmatics, semantics, translation, linguoculture*

1. KIRISH

Maqollar milliy mentalitetni o'rganishda qulay manba sanaladi. Ular uzoq tarixiy jarayonda saralangan fikrlarni saqlaydi. Biroq maqolni "xalq nima deb o'ylaydi" degan oddiy formulaga tushirish xato bo'ladi. Maqol ko'proq xalq qanday baholaydi, nimadan ogohlantiradi, nimani ma'qullaydi va qaysi vaziyatda qanday gapirishni ma'qul ko'radi, degan savollarga javob beradi [1, b. 3-16; 4, b. 1-38]. Ingliz va o'zbek maqollari shu jihatdan ikki xil madaniy mantiqni qiyoslash imkonini beradi. Bu ikki mantiq ba'zan bir-biriga yaqin, ba'zan esa sezilarli darajada farqli.

Milliy mentalitet tushunchasi ilmiy matnda ehtiyotkorlik bilan qo'llanishi kerak. U xalq tabiatini mutlaq va

o'zgarimas deb tasvirlash uchun emas, balki ma'lum madaniy tajribada ko'p takrorlangan fikrlash odatlarini belgilash uchun kerak. Sapir tilni ijtimoiy tajriba bilan bog'laydi [18, b. 7-23]. Duranti esa til birliklarining ijtimoiy harakatdagi rolini alohida ta'kidlaydi [17, b. 121-153]. Maqollar shu ikki nuqtani birlashtiradi. Ular til birliklari bo'lish bilan birga, muomala tartibini boshqaradigan ijtimoiy signallardir.

Ingliz maqollarida "Look before you leap", "Time is money", "Every man is the architect of his own fortune" kabi birliklar shaxsning tanloviga, ehtiyotkor qaroriga va o'z mehnati bilan erishadigan natijasiga urg'u beradi [8, b. 198-199; 10, b. 423-424; 11, b. 167-171]. O'zbek maqollarida esa "Kattaga hurmat,

kichikka izzat”, “El kuchi — sel kuchi”, “Sabr tagi sariq oltin”, “Mehmon otangdan ulug’” kabi birliklar ijtimoiy aloqa, hurmat va sabrni oldinga chiqaradi [19, b. 74-82; 19, b. 265-276; 20, b. 244-251]. Bu qarama-qarshilik emas. Bu ikki madaniyatning turli qadriyat markazlarini ko‘rsatadigan qiyosiy belgi.

Maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek maqollarida milliy mentalitet qanday semantik, obrazli va pragmatik vositalar orqali ifodalanishini aniqlashdir. Bunda tayyor ekvivalentlarni sanash yetarli emas. Masalan, “Jo‘jani kuzda sana” va “Don’t count your chickens before they hatch” yaqin ekvivalent bo‘lib ko‘rinadi [8, b. 84-86; 19, b. 152-154]. Lekin qiyosiy tahlil shundan keyin boshlanadi: bu maqollar qaysi vaziyatda aytiladi, qanday ohang beradi, kimga qaratiladi va qanday ijtimoiy bahoni yashiradi. Shu savollar maqolning pragmatik kuchini ochadi.

2. Paremiologik nazariya va mentalitet masalasi

Maqolning paremiologik maqomi uch belgiga tayanadi: an’anaviylik, umumlashtirish va nutqda qayta qo‘llanish. Mieder bu belgilarni maqol ta’rifining markaziy qismi sifatida ko‘radi [1, b. 7-14]. Taylor esa maqolning qat’iy chegaralarini topish qiyinligini eslatadi [2, b. 3-12]. Bu fikr amalda muhim. Chunki maqol, matal, aforizm va ibora o‘rtasidagi chiziq har doim ham ravshan emas. Qiyosiy tahlilda barqaror xalqona birliklar tanlangani uchun ularning nutqdagi tanilish darajasi ham hisobga olindi.

Semantik nuqtayi nazardan maqol ko‘pincha ikki qatlamdan iborat: yuzaki tasvir va umumiy hukm. “A bird in the hand is worth two in the bush” yuzaki qavatda qush haqida, chuqur qavatda esa naqd imkoniyatni qadrlash haqida [9, b. 38-39]. O‘zbekcha “Naqdning nasiyasi yo‘q” xuddi shu iqtisodiy-ehtiyotkor hukmni bevosita beradi [19, b. 214-216]. Norrick maqollarning ma’nosi literal va metaforik qatlamlar o‘rtasidagi munosabatda ochilishini yozadi [3, b. 42-68]. Demak, ekvivalentlik doim ham obraz o‘xshashligiga bog‘liq emas. Ba’zan hukmning o‘zi asosiy ko‘prik bo‘ladi.

Mentalitetni maqollarda izlash uchun madaniy konsept tushunchasi zarur. Sharifian madaniy konseptlarni jamoaviy tajribadan tug‘ilgan tasavvurlar majmui sifatida talqin qiladi [13, b. 5-35]. O‘zbek maqollaridagi “el”, “mahalla”, “mehmon”, “ota”, “ona”, “non”, “rizq” konseptlari bunday yondashuvga juda mos keladi [19, b. 3-12; 24, b. 53-118]. Ingliz maqollaridagi “home”, “time”, “money”, “fortune”, “privacy”, “self-help” kabi konseptlar esa boshqa mental koordinatalarni faollashtiradi [8, b. 176-178; 11, b. 59-74]. Bu farq leksik emas, konseptual farqdir.

Metafora nazariyasi maqollardagi milliy mentalitetni yanada aniqroq o‘qishga yordam beradi. Lakoff va Johnson kundalik nutqda metafora fikrlash vositasi bo‘lib ishlashini ta’kidlaydi [15, b. 3-32]. Kövecses esa metaforaning madaniy muhitga qarab o‘zgarishini izohlaydi [14, b. 62-89].

Ingliz tilidagi “castle” obrazi xususiylik va himoya bilan bog‘lanadi. O‘zbek tilidagi “non” obrazi rizq, mehnat, hurmat va baraka bilan bog‘lanadi [10, b. 276-277; 24, b. 85-97]. Demak, har bir obraz ortida bir necha madaniy qatlam turadi.

Aksiologik jihatdan maqollar qadriyatlar ierarxiyasini yaratadi. Ba‘zan ular buyurmaydi, lekin qat‘iy baho beradi. “The early bird catches the worm” erta harakatni maqtaydi [8, b. 120-121]. “Erta turganning ishi unumli” ham shunga yaqin mazmunni beradi [19, b. 116-118]. Ammo o‘zbek maqolining ijtimoiy ohangi ishchanlik bilan birga tartib, ro‘zg‘or va barakani uyg‘otadi. Inglizcha maqolda esa raqobat, imkoniyatni oldinroq egallash va shaxsiy tashabbus ohangi bor. Bu kichik farq butun mentalitet tahlilida katta ahamiyat kasb etadi.

3. Material va metod

Tadqiqot uchun ingliz maqollarining Oxford va Wordsworth lug‘atlaridagi namunalar, o‘zbek maqollarining esa “O‘zbek xalq maqollari” to‘plamlaridagi birliklari asosiy material sifatida olindi [8, b. 11-18; 10, b. 19-27; 19, b. 3-12; 20, b. 15-40]. Folklorshunoslik va lingvokulturologiyaga oid nazariy manbalar yordamchi asos bo‘ldi [21, b. 43-56; 22, b. 192-208]. Material mavzular bo‘yicha guruhlandi: mehnat, vaqt, uy, oila, jamoa, nutq, tabiat, axloq va taqdir.

Qiyosiy tahlilda uch daraja ajratildi. Birinchi daraja formal va semantik yaqin ekvivalentlar: “You reap what you sow” — “Nima eksang, shuni o‘rsan” [8, b. 288-290; 19, b. 160-164]. Ikkinchi daraja

mazmuniy analoglar: “A bird in the hand is worth two in the bush” — “Naqdning nasiyasi yo‘q” [9, b. 38-39; 19, b. 214-216]. Uchinchi daraja milliy xos birliklar: “An Englishman’s home is his castle” va “Mehmon otangdan ulug‘” [10, b. 276-277; 19, b. 301-309]. Bu darajalar maqol tarjimasida ham qo‘l keladi.

Tahlilda maqollarning pragmatik vazifasi alohida kuzatildi. Honeck maqolni tushunish jarayoni vaziyatga bog‘liq ekanini qayd etadi [6, b. 105-138]. Bir maqol turli nutq holatlarida maslahat, tanbeh, kinoya yoki taskin vazifasini bajarishi mumkin. “Look before you leap” yoshroq odamga ogohlantirish sifatida aytilsa, boshqacha ohang oladi; tajribali hamkasbga aytilsa, ehtiyotkorlikka chaqiruvchi neytral maslahat bo‘ladi [8, b. 198-199]. O‘zbekcha “Avval o‘yla, keyin so‘yla” ham vaziyatga qarab yumshoq nasihat yoki qattiq tanbeh bo‘lishi mumkin [19, b. 360-364].

Metodologik jihatdan maqollarni faqat lug‘aviy ma‘no bo‘yicha qiyoslash yetarli emas. Arora maqollik hissi tanilish, qisqalik, obrazlilik va umumiy qo‘llanish bilan hosil bo‘lishini yozadi [4, b. 1-38]. Shu sababli tahlilda maqolning xalqona jarangi ham inobatga olindi. Masalan, “Home is where the heart is” mazmunan o‘zbek tiliga oson tarjima qilinadi, lekin maqollik ohangini tabiiy saqlash qiyin [8, b. 186-187]. “O‘z uying — o‘lan to‘shaging” esa boshqa obrazdan foydalansa ham, xalqona kuchga ega [19, b. 287-290].

4. Shaxsiy mas'uliyat va jamoaviy mas'uliyat

Ingliz maqollaridagi shaxsiy mas'uliyat konsepti ko'p hollarda insonning o'z taqdiriga ta'sir qilishi bilan bog'lanadi. "Every man is the architect of his own fortune", "God helps those who help themselves", "As you make your bed, so you must lie on it" kabi maqollar shaxsni harakatning markaziga qo'yadi [8, b. 176-178; 10, b. 57-58]. Bunday birliklar o'zini boshqarish, oldindan o'ylash va oqibatni qabul qilishni talab qiladi. Wierzbicka ingliz madaniyatida shaxsiy avtonomiya va individual tanlov semantikasi kuchli ekanini alohida tahlil qiladi [11, b. 91-114].

O'zbek maqollarida ham shaxs mas'uliyati bor. "Qilmishingga yarasha olarsan", "Nima eksang, shuni o'rsan", "O'zingdan chiqqan baloga qayga boray davoga" kabi birliklar insonni o'z xatti-harakati uchun javobgar qiladi [19, b. 160-168]. Lekin bu mas'uliyat ko'pincha jamoadan ajralgan holda emas, el, oila, ota-ona, qo'shni va do'stlar bilan bog'liq muhitda talqin qilinadi. O'zbekcha mentalitetda odamning harakati o'zidan tashqaridagi munosabatlarga ham ta'sir etadi. Shu bois maqol ko'pincha ijtimoiy baho shaklida yangraydi [21, b. 43-56; 24, b. 119-145].

Jamoaviy mas'uliyat o'zbek maqollarida ayniqsa kuchli. "El kuchi — sel kuchi", "Birlik bor joyda tiriklik bor", "Ko'p qo'l ko'tarsa, yuk yengil" kabi maqollar jamoa yordamini zarurat darajasiga ko'taradi [19, b. 74-84]. Ingliz tilida ham "Many hands make light work"

bor [8, b. 218-219]. Lekin shu bilan birga "Too many cooks spoil the broth" kabi maqol ham faol [8, b. 316-317]. Ingliz mentalitetida jamoa kerak, ammo tartibsiz aralashuv xavfli. O'zbek mentalitetida jamoa ko'proq himoya, tirgak va axloqiy majburiyat sifatida ko'rinadi.

Bu farq tarjimada juda seziladi. "El kuchi — sel kuchi" maqolini "The strength of people is like a flood" deb so'zma-so'z tarjima qilish mazmunni beradi, lekin maqollik kuchini to'liq bermaydi. "Unity is strength" mazmunan yaqinroq, ammo unda o'zbekcha "el" konseptining tarixiy-ijtimoiy ohangi kamayadi [8, b. 218-219; 19, b. 74-76]. Shu kabi holatlarda tarjimon oldida tanlov turadi: tabiiy ekvivalentni yoki milliy koloritni. Har ikki yo'lning o'z yutug'i va yo'qotishi bor.

5. Oila, mehmondo'stlik va hurmat konseptlari

Oila o'zbek maqollarida mentalitetning eng asosiy maydonlaridan biridir. "Ota rozi — Xudo rozi", "Onaning ko'ngli bolada", "Ota-onang — davlat", "Farzand — belning quvvati" kabi birliklar oilani ma'naviy markaz sifatida talqin qiladi [19, b. 278-286; 24, b. 53-68]. Ingliz maqollarida "Blood is thicker than water" va "Charity begins at home" kabi birliklar bor [8, b. 64-65; 9, b. 42-43]. Ammo inglizcha qatlamda oila ko'proq dastlabki burch va yaqinlik doirasi sifatida beriladi. O'zbekcha qatlamda esa oila nasl, hurmat, duo va ijtimoiy obro' bilan kengayadi.

Mehmondo'stlik o'zbek maqollarida alohida madaniy kodga aylanadi.

“Mehmon otangdan ulug‘”, “Mehmon kelar eshikdan, rizqi kelar teshikdan”, “Mehmonning izzati uch kun” kabi maqollar mehmonni oddiy tashrif buyuruvchi emas, ijtimoiy-axloqiy sinov sifatida ko‘radi [19, b. 301-309; 24, b. 97-118]. Ingliz maqollarida ham mehmon haqida birliklar uchraydi, lekin ular o‘zbek tilidagidek markaziy maqomga ega emas. Inglizcha “Fish and guests smell after three days” mehmondo‘stlikni chegaralashga yaqinroq [8, b. 145-146]. Bu farq juda nozik, hatto biroz keskin tuyulishi mumkin. Lekin u madaniy makon haqidagi ikki xil tasavvurni ochadi.

Hurmat konsepti o‘zbek maqollarida yosh, tajriba va ijtimoiy maqom bilan chambarchas bog‘langan. “Kattaga hurmat, kichikka izzat”, “Qari bilganni pari bilmas”, “Ustoz otangdek ulug‘” kabi maqollar nutqiy va axloqiy munosabatni tartibga soladi [19, b. 265-276; 22, b. 210-218]. Ingliz tilida tajriba haqidagi maqollar bor: “Experience is the best teacher” [8, b. 135-136]. Ammo inglizcha maqolda tajriba shaxsiy bilim manbai bo‘lsa, o‘zbekcha maqolda katta odam, ustoz va ota-ona ijtimoiy hurmat markaziga aylanadi. Bu mentalitetdagi muhim yo‘nalishdir.

Qo‘shnichilik ham o‘zbek mentalitetida ijtimoiy xavfsizlik va yaqinlik ramzi bo‘lib keladi. “Yon qo‘shning — jon qo‘shning” maqoli qo‘shnini qarindoshga yaqinlashtiradi [19, b. 301-304]. Inglizcha “Good fences make good neighbours” esa yaxshi qo‘shnichilik uchun chegara zarurligini

bildiradi [8, b. 174-175]. Ikkala maqol ham qo‘shnichilikni qadrlaydi, lekin biri yaqinlikni, ikkinchisi masofani tartibga soladi. Shu nuqtada milliy mentalitet juda aniq bilinadi: o‘zbekcha model aloqa va yordamni, inglizcha model esa hurmatli chegarani qadrlaydi.

6. Vaqt, sabr va taqdir

Vaqt ingliz maqollarida ko‘pincha yo‘qotib bo‘lmaydigan resurs sifatida anglanadi. “Time is money”, “A stitch in time saves nine”, “The early bird catches the worm” kabi birliklar vaqtni iqtisodiy, amaliy va raqobatli maydonga olib chiqadi [8, b. 120-121; 8, b. 312-315; 9, b. 256-258]. O‘zbek maqollarida ham vaqt qadrlanadi: “Bugungi ishni ertaga qo‘yma”, “Vaqtning ketdi, naqding ketdi” [19, b. 118-124]. Biroq o‘zbek mentalitetida vaqt sabr, kutish va pishish jarayoni bilan ham uzviy. Bu jihat “Sabr tagi sariq oltin” maqolida juda ixcham ifodalanadi [20, b. 244-251].

Sabr konsepti o‘zbek maqollarida axloqiy bardoshlilikni anglatadi. “Sabr qilgan yetar murodga”, “Sabr tagi rohat”, “Shoshgan qiz erga yolchimas” kabi birliklar shoshilmaslik va vaqtning tabiiy pishishiga ishonishni targ‘ib qiladi [19, b. 170-178; 20, b. 244-251]. Ingliz maqollarida ham patience qadrlanadi: “Patience is a virtue” [8, b. 244-245]. Ammo inglizcha maqol ko‘proq umumiy fazilat bayoni bo‘lib, o‘zbekcha maqollar esa sabrni turmush tajribasi, taqdir va axloqiy mukofot bilan bog‘laydi. Bu yerda diniy-axloqiy rang ham seziladi.

Taqdir masalasida ingliz maqollari ikki yo‘nalishda harakat qiladi. Bir

tomondan, “Fortune favours the brave” faol odamni qo‘llaydi [8, b. 148-149]. Ikkinchi tomondan, “Man proposes, God disposes” inson rejasidan yuqori kuch borligini eslatadi [10, b. 453-454]. O‘zbek maqollarida ham harakat va taqdir o‘rtasidagi muvozanat mavjud: “Harakatda barakat”, “Bandadan harakat, Xudodan barakat” [19, b. 132-138; 24, b. 85-97]. Bu juftliklar ikki xalqda ham faoliyat va ishonchning birga yashashini anglatadi. Farq faqat urg‘uda.

Shoshilmaslik mavzusida inglizcha “Look before you leap” va o‘zbekcha “O‘ylamay bosgan qadam — boshga balo” yaqin vazifani bajaradi [8, b. 198-199; 19, b. 180-183]. Har ikkisi ehtiyotkorlikni talab qiladi. Biroq ingliz maqolida tasvir jismoniy harakat va xavfqa qurilgan. O‘zbek maqolida esa qadamning oqibati “balo” bilan baholanadi, ya’ni axloqiy-hayotiy xavf kuchliroq. Shunday kichik semantik farqlar maqolning ichki ohangini belgilaydi. Tarjimada aynan shu ohangni yo‘qotmaslik muhim.

7. Nutq odobi va ijtimoiy pragmatika

O‘zbek maqollarida so‘z mas’uliyati kuchli. “Avval o‘yla, keyin so‘yla”, “Til — dil kaliti”, “Yaxshi so‘z jon ozig‘i”, “Yomon so‘z bosh yorar” kabi birliklar nutqni axloqiy harakat sifatida baholaydi [19, b. 360-374; 23, b. 44-48]. Ingliz tilida “Speech is silver, silence is golden”, “Think before you speak” kabi maqollar bor [8, b. 301-302; 10, b. 645-647]. Har ikkala madaniyat ehtiyotkor so‘zni qadrlaydi. Lekin o‘zbek maqollarida

so‘zning ko‘ngilga ta’siri, hurmatni saqlashi va odamlar orasidagi muvozanatni asrashi ko‘proq seziladi.

Andisha konsepti o‘zbek mentalitetida muhim. U har doim ham to‘g‘ridan-to‘g‘ri so‘z bilan nomlanmaydi, lekin maqollarda uning ruhi bor. “Gapning qisqasi yaxshi”, “O‘rinsiz gap og‘ir tosh” singari birliklar nutqni vaziyatga qarab o‘lchashni talab qiladi [19, b. 365-372]. Ingliz tilidagi “Silence is golden” ham sukutni qadrlaydi [8, b. 301-302]. Ammo inglizcha sukut ko‘pincha donolik yoki ehtiyotkorlik sifatida ko‘rinadi. O‘zbekcha andisha esa ko‘proq suhbatdoshning ko‘ngli, yoshi, mavqei va munosabat tarixini hisobga olish bilan bog‘lanadi.

Maqol ijtimoiy pragmatikada yumshoq tanbeh vositasi bo‘lishi mumkin. Kimnidir bevosita ayblamasdan, “Jo‘jani kuzda sana” deyiladi [19, b. 152-154]. Bu gap shoshilmaslikka chaqiradi va bir vaqtning o‘zida suhbatdoshning ortiqcha ishonchini pasaytiradi. Inglizcha “Don’t count your chickens before they hatch” ham shunday vazifa bajaradi [8, b. 84-86]. Bunday maqollar nizoni keskinlashtirmasdan, bahoni yetkazadi. Duranti til birliklarining ijtimoiy harakat sifatidagi rolini aynan shunday holatlarda tushuntirish mumkinligini ko‘rsatadi [17, b. 121-153].

Maqollar nutqda hokimlik ham qiladi. Keksaroq kishi, ustoz yoki tajribali odam maqol ishlatganda, uning gapi shaxsiy fikr emas, umumiy tajriba sifatida qabul qilinadi. Bu maqolning

legitimlashtiruvchi kuchidir. Dundes maqol tuzilishidagi qarama-qarshilik, parallelizm va ixchamlik uning esda qolishiga xizmat qilishini ta'kidlaydi [5, b. 961-973]. O'zbek maqollarida parallel qurilish ko'p: "Kattaga hurmat, kichikka izzat". Ingliz maqollarida antiteza va ritm kuchli: "Easy come, easy go" [8, b. 116-117]. Shaklning o'zi pragmatik ta'sirni oshiradi.

8. Tarjima darajalari va ekvivalentlik

Maqollar tarjimasida eng oddiy yo'l tayyor ekvivalent topishdir. "A friend in need is a friend indeed" — "Do'st boshga kulfat tushganda bilinadi" bunga yaxshi misol [8, b. 150-151; 19, b. 236-240]. Bu yerda mazmun, vazifa va ijtimoiy baho deyarli mos. Shunga qaramay, har bir yaqin juftlikda uslubiy farq qoladi. Ingliz maqoli qisqa va ritmik, o'zbek maqoli esa sinov holatini aniqroq beradi. Tarjimon shu noziklikni sezishi kerak. Aks holda maqolning badiiy quvvati kamayadi.

Ikkinchi daraja analogik tarjimadir. "A bird in the hand is worth two in the bush" so'zma-so'z tarjima qilinsa, o'zbek o'quvchisi ma'noni tushunishi mumkin, lekin xalqona tabiiylik yo'qoladi. "Naqdning nasiyasi yo'q" esa mazmuni o'zbekcha mentalitetga yaqin shaklda beradi [9, b. 38-39; 19, b. 214-216]. Bu usulda obraz almashadi, hukm saqlanadi. Tarjimashunoslikda aynan shu holat funksional ekvivalentlikning muhim turi sanaladi [26, b. 3-7].

Uchinchi daraja izohli tarjima. "An Englishman's home is his castle" maqolini o'zbekchaga to'g'ridan-to'g'ri

ko'chirish mumkin, lekin "castle" obrazining huquqiy va madaniy ohangi izohsiz tushunilmasligi ehtimol [10, b. 276-277; 11, b. 59-74]. "Mehmon otangdan ulug'" maqolini inglizchaga "A guest is greater than your father" tarzida berish esa noto'g'ri taassurot qoldirishi mumkin [19, b. 301-309; 24, b. 97-118]. Bunday maqollar izoh bilan berilganda milliy rang saqlanadi. Matn turiga qarab bu yo'l juda foydali.

Maqol tarjimasidagi asosiy xato obrazni majburan saqlash yoki aksincha, obrazni butunlay yo'qotishdir. Ideal holatda tarjima ma'no, obraz, ohang va vazifani muvozanatlaydi. Lekin ideal moslik kam uchraydi. Shuning uchun tarjimon strategik qaror qiladi: ilmiy matnda izoh berishi, badiiy matnda xalqona analog tanlashi, o'quv matnida esa ikkala variantni yonma-yon keltirishi mumkin [25, b. 2-5; 27, b. 1-5]. Maqol kichkina birlik bo'lsa ham, tarjima mas'uliyati katta. Chunki u butun madaniy qatlamni o'zida olib yuradi.

9. Xulosa

Ingliz va o'zbek maqollarida milliy mentalitet semantik maydonlar, obrazlar va pragmatik vazifalar orqali ifodalanadi. Har ikki tilda mehnat, halollik, ehtiyotkorlik, do'stlik va tajriba qadrlanadi. Shu umumiylik inson hayotining asosiy muammolari o'xshash ekanini bildiradi. Biroq ularning ifoda shakli va qadriyat urg'usi farqli. Ingliz maqollari ko'proq shaxsiy tashabbus, vaqtni tejash, oqilona ehtiyotkorlik va chegarani saqlashga moyil. O'zbek maqollari esa hurmat, oila, el, mehmon,

sabr, andisha va nutq odobini kengroq yoritadi.

Maqollar milliy mentalitetni bevosita tushuntirmaydi. Ular uni obraz va hukmga yashiradi. “Castle”, “time”, “money”, “bird” kabi inglizcha obrazlar bilan “non”, “mehmon”, “ota”, “el”, “mahalla” kabi o‘zbekcha obrazlar turli madaniy xotirani faollashtiradi [10, b. 276-277; 19, b. 301-309; 24, b. 85-118]. Shuning uchun maqolni tahlil qilishda lingvistik shakl, madaniy konsept va nutqiy vazifani birga ko‘rish zarur. Aks holda maqolning faqat tashqi ma‘nosi qoladi.

Tarjimada ekvivalentlik uch darajada ko‘rinadi: to‘liq yoki yaqin ekvivalent, mazmuniy analog va izohli tarjima. Har bir darajaning o‘z vazifasi bor. Yaqin ekvivalent tabiiylik beradi.

Analog milliy ohangni saqlaydi. Izohli tarjima esa xos konseptlarni yo‘qotmaslikka yordam beradi [3, b. 69-93; 26, b. 3-7]. Tarjimon maqolni so‘zlar majmui sifatida emas, madaniy hodisa sifatida ko‘rganda natija ishonchliroq bo‘ladi.

Kelgusidagi izlanishlar maqollarning zamonaviy nutqdagi hayotini o‘rganishi kerak. Bugun ayrim maqollar ijtimoiy tarmoqlarda kinoya shaklida ishlatiladi, ayrimlari reklama yoki publitsistikada yangi ohang oladi. Demak, maqol muzlab qolgan qadimiy shakl emas. U har safar kontekst bilan qayta tiriladi. Shunga qaramay, uning ichki xotirasi saqlanadi. Ingliz va o‘zbek maqollarini qiyosiy o‘rganish milliy madaniyatlar o‘rtasidagi yaqinlik va farqni nozikroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mieder W. Proverbs: A Handbook. Westport, Connecticut; London: Greenwood Press, 2004. 304 p.
2. Taylor A. The Proverb. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1931. 223 p.
3. Norrick N. R. How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. Berlin; New York: Mouton, 1985. 213 p.
4. Arora S. L. The Perception of Proverbiality // Proverbium. 1984. № 1. P. 1-38.
5. Dundes A. On the Structure of the Proverb // Proverbium. 1975. № 25. P. 961-973.
6. Honeck R. P. A Proverb in Mind: The Cognitive Psychology of Proverbial Wit. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 1997. 309 p.
7. Permyakov G. L. From Saying to Story: Metaphors and Metaphoric Logic. Moscow: Nauka, 1979. 286 p.
8. Speake J. The Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford: Oxford University Press, 2015. 416 p.
9. Simpson J., Speake J. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs. Oxford: Oxford University Press, 2003. 333 p.

10. Apperson G. L. *The Wordsworth Dictionary of Proverbs*. Ware: Wordsworth Editions, 2006. 721 p.
11. Wierzbicka A. *English: Meaning and Culture*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 352 p.
12. Kramersch C. *Language and Culture*. Oxford: Oxford University Press, 1998. 134 p.
13. Sharifian F. *Cultural Conceptualisations and Language: Theoretical Framework and Applications*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2011. 238 p.
14. Kövecses Z. *Metaphor and Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 314 p.
15. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago; London: University of Chicago Press, 1980. 242 p.
16. Hofstede G., Hofstede G. J., Minkov M. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. New York: McGraw-Hill, 2010. 561 p.
17. Duranti A. *Linguistic Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 398 p.
18. Sapir E. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace, 1921. 258 p.
19. O‘zbek xalq maqollari. Tuzuvchilar: T. Mirzayev, A. Musaqulov, B. Sarimsoqov. Toshkent: Sharq, 2005. 512 b.
20. O‘zbek xalq maqollari: ikki jildlik. Toshkent: Fan, 1987-1988. 1-2-jildlar.
21. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodi. Toshkent: O‘qituvchi, 1990. 240 b.
22. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. Toshkent: Musiqqa, 2010. 297 b.
23. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006-2008.
24. Sattor M. O‘zbek udumlari. Toshkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2007. 192 b.
25. Yo‘ldashevna M. M. Ingliz va o‘zbek tillarida maqollarning milliy-madaniy va universal xususiyatlari // Ilmiy maqola. 2021. B. 1-6.
26. Asiljonova S. D. Ingliz va o‘zbek tillarida maqollarning milliy-madaniy, universal xususiyatlari va tarjima jarayonidagi muammolar // Central Asian Research Journal. 2022. B. 1-8.
27. Shaymardonova S. O‘zbek va ingliz xalq maqollarida milliy-madaniy xususiyatlar // Kompyuter lingvistikasi va filologiya masalalari. 2023. B. 1-5.